

ANNELİK ROLÜ ÜZERİNE:

KADININ “ANNELİK” KİMLİĞİ ÜZERİNDEN TAHAKKÜM ALTINA ALINMASI

Esra DUDU KARAMAN¹

Neva DOĞAN²

ÖZ

Kadına özgü insan ırkının doğal taşıyıcılığına ilişkin biyolojik yetkinlik, ataerkil kodlarla kültür alanına taşınarak “annelik” kavramı etrafında bir dizi yaptırımlara dönüşmektedir. Aslında kadının biyolojik becerisi olan annelik, onu baskılamının ve üzerinde iktidar kurmanın bir aracı haline gelmektedir. Buna göre edilgen konumdaki kadın için annelik, onun iradesinin de üstünde bir güç olduğu için sürekli dışarıdan müdahale edilmesi ve düzenlenmesi gereken bir işleyişe sahipmiş gibi algılanmaktadır. Herkesin annelik üzerine söyleyecek bir sözü vardır, “anne” hariç. Böylece annelik, kadının bireysel yaşantısının bir parçası olmaktan çıkarak toplum tarafından denetlenmeye ve onaylanmaya mahkûm edilen bir tahakküm biçimi haline almaktadır. Kamusallaştırılan “annelik” kavramı bağlamında, toplumda kendisi için biçilen ideal davranış kodlarını uygulaması beklenen kadın, aksi halde toplumsallaşma sürecinde başına gelecek her şeyi “hak etme” tehdidiyle kendini var eden bir meşrulaştırma bilinciyle yoğrulmaktadır. Bu kapsama göre çalışmada, Türk toplumunda anneliğin anlamlandırılmasına ilişkin hâkim kodlamalar ve annelik üzerine toplumun dayattığı normları kabullenme ya da reddetme biçimleri ortaya konmaktadır. Buna göre çalışmada, değişik demografik özelliklere sahip 19 katılımcıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma bulguları tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma neticesinde annelerin yaşı, eğitim düzeyi, konumu ya da mesleği fark etmeksizin toplum tarafından her çeşit müdahaleye maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Annelik, Toplumsal Cinsiyet, Aile, Ataerkillik.

UPON THE MOTHERHOOD ROLE: WOMAN’S BEING TYRANNIZED THROUGH HER “MOTHERHOOD” IDENTITY

ABSTRACT

Biological ability related to natural carrying of human peculiar to women, transforms into a series of sanctions around the concept of “motherhood” by carrying to cultural area with patriarchal codes. In fact, the biological ability of woman has become a tool for repressing and has a power above her. In this context, “motherhood” for woman who is in a passive position, has a function that must be designed and interfered from the outside since it is a strength above her will. Everybody has a word upon motherhood; even more than the mother herself. By this way, the motherhood is no longer a part of woman’s individual life and has become a way of dominance which is condemn to inspect and confirm. Within the context of deprivatized “motherhood”, the woman, who is expected to apply the ideal behavior codes in the society, is oppressed with the legalizing conscious that creates itself with the “deserts” threat that she may face everything that is befallen. Accordingly, in this work, dominant codes that are related to how motherhood is interpreted in Turkish society and the forms of admitting and denying the norms

¹ Arş. Gör. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, esradudu@gumushane.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2070-8113

² Arş. Gör. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, nevaaa86@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2602-8592

about the motherhood imposed by the society will be revealed. Accordingly, semi-structured interview is done with 19 participants who have different demographic features. The research findings are analyzed by thematic analysis method. As a result of the work, it is reached that mothers are exposed to various interferences from the society no matter their age, education level, location or professionalism.

Keywords: Motherhood, Gender, Family, Patriarchy.

Giriş

Toplumun, tarihin ve nihayetinde kültürün ‘inşa’ edilmesi noktasında aile – özelinde de kadın- biçimlendirmelerin ve denetlemelerin temel olarak başladığı alandır. Yerleşik ideolojinin yeniden üretiminde başat bir öneme sahip olan ve Adorno ve Horkheimer’in (2015: 146) vurguladığı gibi “bireylerin yeniden üretimini sürdürmede ve otoriteye karşı davranışları şekillendirmede toplumsal yaşamın talep ettiği en önemli güç” olan aile, kadının anneliği aracılığıyla denetim altına alınmasının kurumsallaştığı ve meşrulaştığı yer olarak hizmet etmektedir. En masum anlamları içeren annelik, ‘özel olanın politikliğini’ kaybettiği aile içinde kadın üzerinde tahakküm kurmanın en güçlü ve doğal aracı haline gelmektedir. Anne dışında herkesin ‘annelik’ hakkında söyleyecek bir şeyi olması da tahakkümün dile yansıdığı boyutta ‘doğal’ olanın ‘kültür’ içerisinde varoluşsal amacının dışına taşıdığını göstermektedir.

Buna göre, tarihi anlamda doğal bir yapılanma gibi görünen aile, “doğal unsurların ve üyelerinin biyolojik birlikteliğinin çok ötesinde toplumsal uyum ajanı” olarak kadının denetim altına alınmasına etkiye bulunmaktadır. Ataerkil ideolojinin “akıl dışılığını rasyonalize eden aile”, toplumsal uyum aracılığıyla, toplumsal sistem tarafından talep edilen görevlerle başa çıkabilme becerilerini sağlayacak şekilde kadınları biçimlendirmektedir. “Hamarat ev kadını ve çocuklarının annesi” esasına dayalı aile kültü yoluyla, varoluşunun anlamı “kurban ve iyi olmaya gönüllü bir şekilde rıza göstermeyle” kutsallaştırılan kadın, boyun eğmeye ve fedakârlığa zorlanmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 2015: 153-156). Bireyselliğini elde etmesine izin verilmeksizin seçeneksiz bir şekilde baba evinden koca evine sürülmesi kadının aileye eklemelenmesi sağlamaktadır. Toplumun kadına hazırladığı tek yazgının evlilik olduğu savını ileri süren Simone de Beauvoir, aile içerisine sıkışmış kadının toplum içerisindeki konumunun evlilik ile ilişkisine göre belirlendiğini söylemektedir. Öyle ki, günümüzün görece demokratikleştirilmiş cinsiyet ortamında bile kadının tanımlanması ile evliliğin değerliliği arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır. Buna

göre, “kadınların çoğu evlidir, evlenip ayrılmış ya da dul kalmıştır, evlenmeye hazırlanmakta ya da evlenmediği için dertlenmektedir; bekâr kadın, ister bundan yoksun kalmış, ister başkaldırmış ya da aldırmamış olsun” hep evlilik kurumunun olumlanması çerçevesinde değer kazanmaktadır (Beauvoir, 2010: 11).

Kadın açısından evlilik topluluğa katılmanın tek yoludur; “evde kaldıkları” zaman, toplumsal açıdan tam anlamıyla fire sayılarak ötekileştirilmektedirler. Hiçbir erkek, işe, kendini belli bir cinsin üyesi olarak kabul etmekle başlamaz: erkek oluşu, kendiliğindedir. Nitekim “insanlık” kelimesinin evrensel karşılığının “mankind” olarak literatüre geçmesi kadının edilginliğinin kurumsallaşmasına hizmet eden ufak bir örnektir. Kadınsa “eksi kutup” olarak ortaya çıkmakta; onunla ilgili her tanımlama bir “sınırlandırma” biçimini almaktadır. Dile yerleşen ve yetkin olamama durumunu ifade eden “kadın gibi davranma” söz öbeği ise bu “sınırlandırma” halini basitçe örneklemektedir. “Kadın, birtakım niteliklerin yokluğundan ötürü kadındır” nitelendirmesi, onun yalnızca erkekten olanı besleyip büyüttüğü rahme sahip olduğu için anlam kazanmasını da gerekçelendirmektedir (Beauvoir, 1993: 16-17). Burada Hegel’in kadınların “anneliğe ve eşliğe yazgılı kılan bir doğası” olduğu tezinin tarihsel süreç içerisinde üretildiğini ve doğada herhangi bir gerekçesi olmadığını da hatırlatmak gerekmektedir (Direk, 2017: 16). Evli ve çocuklu kadınlara bunun gerekçesi tek bir kez dahi sorulmazken, evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamış kişilere bu sonsuz kez sorulabilir. Çünkü toplum evlenmeyi ve üremeyi doğal ve kaderin bir parçası; bunları reddetmeyi ise sorgulanması gereken şeyler olarak görmektedir.

Annelik, kadını ataerkilliğe ilişkin sınırlandırmaların içinde tutmanın ve bunu ‘doğal’ gibi göstermenin meşru zeminini oluşturmaktadır. Öyle ki kadının, anneliğinin “uysallığına” bağlı olarak aileyi ‘edepli’ bir şekilde dışarıya karşı temsil etme çabasını da yüklenerek öznelliğini silikleştirmesi beklenmektedir (Horkheimer, 2005: 267). Aile kurma sürecinde ise anneden çocuğunu kendi öznel yargılarını bir kenara bırakarak içinde yaşadığı prototip halindeki toplumun beklentisi doğrultusunda yaşama hazırlaması beklenmektedir. Beklentileri bitmek tükenmek bilmeyen toplum, kutsadığı ve baş tacı ettiği anneliği rahatlıkla kamunun “aracı” haline getirmekte ve kendinde annenin her tutumuna el atma hakkı görmektedir. Toplumun annelik içgüdüsünü ve dayattığı davranışları daima canlı tutma arzusu, kutsal sayıp yerlere

göklere sığdıramadığı anneliğin en büyük düşmanıdır (Badinter, 2017: 13). Bunun yanı sıra anne aracılığıyla çocuk da doğrudan doğruya egemen düzene boyun eğen bir tinin etkisini deneyimlemektedir. Kadını egemen düzenin normlarına boyun eğdirme sürecinde toplum –aile içindeki kadınlar, yakın çevre, koca/eş ve başta da yasa koyucular- koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Bu bağlamda kadın, anneliği aracılığıyla toplumsal yaşamın gerisinde bırakılmakta ve onun çalışması istenmemektedir. “Ne de olsa annelik de bir iştir ve hatta genellikle herhangi bir işten daha değerlidir” (Badinter, 2017: 10) bakış açısıyla annelik mi yüceltilir, kadınlık mı aşağılanır, kitlesel işsizliğin müsebbibi olarak anne mi görülür bilinmemektedir. Toplumun ekonomik düzeninde “kadının zaten geç kalmış olan ve sadece basamaklar halinde ilerleyen özgürleşimi, geçim mücadelesindeki etkinliği, anneliğinin verdiği kusur ile pekiştirilerek”, onu, şeylerin bu düzeninde başlangıçtan itibaren kısırlaştırmaktadır. Kadının almış olduğu eğitim ve karakter oluşumu sayesinde iç dünyasından bağlı olduğu mesleği, onu masa başı çalışabileceği bir işin başına değil, kendisinin de bakıldığı ve çocukları ile ilgilenebileceği aileye götürmektedir. Anneliğin ev içi ile sınırlı dünyasında kadın hiç de istenmemektedir ve bazı devletlerin kadının çalışmasını sınırlayan yasaları bunu kanıtlamaktadır (Horkheimer, 2005: 280).

Buna göre kadına biyolojik olarak bahsedilmiş doğurganlık özelliğinin, onu baskılamının ve üzerinde iktidar kurmanın bir aracı haline geldiği söylenebilir. Kişilerin hayatını etkileyen, sahip oldukları bakış açıları, içinde buldukları toplum yapısında yatmaktadır. Gelenekler, örfler, yaşayış biçimleri ve hatta düşünüş biçimleri bile kişilerin hayatını tanzim edebilmektedir. Yaşanılan bölgenin konumu, yeryüzü şekilleri, aile büyüklerinden dinlenen toplumsal kodlar haline gelmiş hikâyeler ve tüm bunların etkilediği yaşayış biçimi, hayati “seçimlerimiz”e yön verir. Bu çalışmada da, kadının bireysel yaşantısının bir parçası olmaktan çıkarak toplum tarafından denetlenmeye ve onaylanmaya mahkûm edilen bir tahakküm biçimi halini alan anneliğin toplum içerisinde nasıl deneyimlendiği ve Türk toplumunda anneliğin anlamlandırılmasına ilişkin hâkim kodlamalar ve annelik üzerine toplumun dayattığı normları kabullenme ya da reddetme biçimleri tanımlanmaya çalışılmıştır.

Her toplumun kendine has “kutsal annelik” algısı ya da mitleri olsa da genel olarak her toplum tarafından kabul gören anneliğe dair birçok norm ve beklenti

mevcuttur. Holmes (2006: 1), Batı’daki “iyi anne” kavramının yeni doğan bebeğe karşı duyulan içgüdüsel sevgiye dayandığını söylemektedir. Geçen yüzyılda Amerika’daki ideal anne tipi ise tam zamanlı evde olan, beyaz ve orta sınıf kadınlardan oluşmaktayken 21. yüzyıldaki makul anne tanımı ise anneliğin biyolojik olarak belirlenmediğini ya da sosyal bir imtiyaz sağlamadığı yönünde değişmeye başlamıştır. Holmes, (Coontz 1992’den aktaran), dışarıda çalışan baba ve evde çocuk bakan anne tipinin tarihsel ve kültürel bir hata olduğunu iddia etmektedir. Kültür, anne olmanın ne demek olduğunu, anneler için uygun davranış ve tutumun nasıl olması gerektiğini; anneliğin, ilişkilerin ve öz kimliğin nasıl şekillenmesi gerektiğini anlattığını belirterek annelik prototipini yeniden üretmektedir (Johnson and Swanson, 2003: 21). Çoğu feminist tarihçi ise anneliğin doğal ya da biyolojik bir kavram olmadığını, tamamen toplum tarafından yapılandırılmış, değişen ekonomik ve sosyal faktörlere göre yeniden tasarlanan kültürel bir pratik olduğunu savunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde annelik, “gereklilikten” çıkarak “toplumsal cinsiyetin tanımladığı ve şekillendirdiği” kültürel bir kavram haline gelmiştir (Holmes, 2006: 2). Zaman içinde olması gereken anne tiplerini yarışmaya, annelik reklamı yapılacak bir unsur haline gelmeye ve “süper anne” tiplmesi karakterize edilmeye başlamıştır. Süper annenin ev işlerini ve çocuklarının bakımını tüm soğukkanlılık ve sükûnetle halledebilen, aynı zamanda iş yaşamını da sürdürebilen anne olarak tanımlandığı söylenebilir. Bu ideal anne ideolojilerinin çakışması sonucunda her bir annelik türü birbiriyle rekabet içine girmiş, “Çalışırsam daha iyi bir anne olurum” ya da “Hâkim kültüre direnen, özgür irademi ve gücümü evde çocuklarımla birlikte geçirerek deneyimliyorum” diyen anneler ortaya çıkmıştır (Johnson and Swanson, 2003: 21).

Ataerkil toplumlarda ise annelik kavramı kadının fiziksel ve duygusal olarak tamamladığına işaret etmektedir. Çocuk sahibi olmamak ya da anneliği reddetmek ise bir eksiklik, duygusal doyuma ulaşamamış olmak ve dolayısıyla tamamlanmamışlık olarak tanımlanmaktadır. Holmes, (Phoenix vd. 1991’den aktaran) tüm bunlara ek olarak yapılan incelemeler göstermiştir ki annelik üzerine verilmiş eserlerin çoğunluğu anne olmayanlar tarafından yazılmış, anneliğe dair üretilen bilginin üreticisi annenin kendisi olmamıştır. Annelik kavramı ve anneliğin nasıl olması gerektiği başkaları tarafından tanımlandıkça anneler de başkalarının tahakkümü ve güdümü altına

girmişlerdir. Bugüne kadar taranmış yerli ve yabancı kaynaklarda görülen çalışmaların neticesinde bu çalışmada, anneliği üzerinden toplumsal normlara tabi tutulmuş kadınların yaşam deneyimleri patriarkal kodlamalar çerçevesinde yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle sorgulanarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bu makale de annelik kavramını “toplumsal açıdan inşa” edilen ve kültürel anlamlandırmalarla yüklü bir süreç olarak eleştirel açıdan ele almaktadır. Kadına ilişkin yapılan uluslararası çalışmalar, spesifik ve eleştirel boyutta yer alırken Türkiye özelinde kadınlık-annelik ilişkisini ve onun kültürel alt metinlerini eleştirelilikle ele alan çalışmalar oldukça yetersiz görülmektedir. Buna göre çalışmanın en büyük katkısı, toplumun kendinde, annelere ve anneliğe müdahale etme cüretine bir meydan okuma şeklinde ifade edilebilir. Bu nedenle bu çalışma Türkiye’de alana özgün katkı sağlamaktadır.

1. Yöntem

Bu makalede sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Toplumsal gerçekliği anlama ve tespit etme konusunda arz ettiği önem bakımından bu teknik tercih edilmiştir. Herhangi bir konuda kişilerin tercihleri ve düşünceleri öğrenilmek istendiğinde bunu öğrenmenin en sağlıklı yolunun kendileriyle birebir görüşmek ve ilgili soruları kendilerine bizzat iletmek olduğu aşikârdır. Önceden hazırlanmış ya da o anda konuşmanın seyriyle ortaya çıkan soruları kişiye sözel olarak yöneltmek ve konu hakkındaki özgür fikirlerini kendisinden doğrudan almak, araştırmanın özgünlüğü ve güvenilirliği açısından oldukça ehemmiyet taşımaktadır. “Bir araştırma tekniği olarak görüşme, araştırmacı ile araştırmanın öznesi konumunda yer alan kişi arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel iletişim biçimidir” (Cohen ve Manion, 1994’ten Akt., Türnüklü, 2000: 544). Araştırmanın amacı, farklı kültürel ve demografik özelliklere sahip insanların deneyimlerini, fikirlerini ve yaşam tarzlarını görüşme yolu edinerek onların kültürel kategorilerini sistematik bir şekilde ortaya koymaktır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı, önceden hazırladığı soruları araştırmanın öznesi olan kişilere yönelir. Bu soruların yanı sıra, araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını

etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını isteyebilir” (Türnüklü, 2000: 545).

Çalışmada, farklı meslek ve yaş gruplarından, farklı bölgelerde yetişmiş ve yaşamakta olan on dokuz anneyle birebir görüşülmüştür. Bu çeşitli seçimdeki amaç Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden, farklı meslek ve yaş gruplardan, farklı eğitim seviyelerine sahip annelerin, anneliği ne şekilde deneyimlediklerini ortaya koymaktır. Bundaki amaç, kadının eğitimi, yaşı, kariyeri fark etmeksizin söz konusu annelik kimliği olduğunda toplum tarafından benzer müdahalelere uğrayıp uğramadığını tespit etmektir. Nitekim çalışmanın temel hipotezi, anneliğin deneyimlenmesi bağlamında, metropolde çekirdek ailesiyle yaşayan, yükseköğrenim görmüş yeni nesilden kadınların toplum tarafından daha az denetlendiği, küçük ölçekli yerleşelerde yaşayan, eğitim seviyesi düşük ve daha geleneksel kadınların daha fazla denetlendiği fikrine dayanmaktadır. Bu bağlamda kendilerine çalışmanın ne amaçla yapıldığı açıklanmış ve verdikleri bilgilerin mahremiyetinin korunacağı ifade edilmiştir. Anne olmanın kendi tercihleri mi yoksa toplum tarafından dayatılan bir zorunluluk mu olduğu, anne olmasalardı çevrelerinden ne şekilde nitelendirilmelere maruz kalacakları ve annelik deneyimleri süresince tanıdıkları ya da tanımadıkları insanlar tarafından müdahaleye uğrayıp uğramadıklarına dair detaylı sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde bu bilgiler kategorize edilerek sistematik bir şekilde analiz edilmiştir.

1.1. Kadının annelik kimliğini anlamlandırma biçimleri

Toplumun moderniteyle birlikte değişip dönüşmesi, eğitim gören kız çocuk sayısındaki artış ve iş hayatının kadınların yaşam pratiklerinin bir parçası olması, anne olma yaşının yukarı çekilmesine sebep olmuştur. Badinter’in vurguladığı gibi, 18. yüzyıldan farklı olarak, bugün kadınların önünde kişisel çıkarlarına mı yoksa annelik işlevlerine mi öncelik vereceklerine bağlı olarak anneliği benimsemek, reddetmek ya da müzakere etmek şeklinde üç olasılık bulunmaktadır (2017: 12). Annelik toplumda öyle bir kimliği anlamlandırma aracı olmuştur ki, bir kadın, toplu taşımada ya da kamu veya özel sektörde bir göreve başvururken hiç kuşkusuz “Çocuğunuz var mı?” sorusuyla muhatap olmaktadır. Anne olmak veya olmamak, bir kadının benliği bakımından onu tamamlayan ya da eksik kaldığının ifadesi olarak kabul görmektedir.

Bunun yanı sıra eğitim görmüş, eşini kendisi seçen, iş hayatında belli bir noktaya gelmiş kadınlar, anneliği, planladıkları hayatlarının bir parçası olarak görmekte ve çocuk sahibi olmanın zamanlamasını bu hayat planına göre yapmaktadır. Çocuk sahibi olmanın zamanlaması ve çocuk doğurmanın sıklığındaki bu değişimler, anneliğe atfedilen anlamlara ve kadınların anneliğe dair deneyimlerindeki değişimlere de yansımaktadır (Miller, 2010: 20). Örneğin, görüşme yaptığımız annelerden akademisyen olan ve büyük bir şehirde yaşayan A.S. (30), evlendikten 5 yıl sonra anne olmayı tercih ederek erken yaşta çocuk sahibi olmanın eğitimini ve kariyerini sekteye uğratacağı düşüncesiyle mesleğinde dilediği noktaya geldikten sonra çocuk sahibi olmuştur. Yine aynı şekilde yükseköğrenim görmüş, büyük bir bankanın yönetici kadrosunda olan N. P. (32), eşiyile aldığı ortak karar neticesinde ilk beş yıl çocuk sahibi olmayı düşünmemiştir. Evliliğinin ilk yıllarını eşiyile seyahat etmeye, birbirlerini yakından tanımaya, ortak bir yaşam kurmaya ayıran çift, bu esnada kariyerlerinde yükselip beşinci yılın sonunda bebek sahibi olmuştur. Görüşme yapılan diğer annelerden biri akademisyen H.A.B (34) ise, doktora tezini tamamladıktan ve kariyerinde belli bir noktaya geldikten sonra anne olmayı tercih etmiştir.

Kültürel ve sosyal gelişimin toplumun dayattığı annelik normlarına karşı davranışlar geliştirebilme olasılığı göz önüne alındığında eğitim düzeyi yüksek olan annelerin, anne olma planlarını kendi yaşamlarına ilişkin hedef ve beklentilerine göre planladıkları söylenebilir. Bu kapsamda görüşme yapılan kadınlardan eğitim düzeyi görece düşük olan annelerin, anne olma kararı sürecinde dış etkenlerden ya da toplumsal normlardan daha kolay etkilendikleri gözlemlenmiştir. Buna göre görüşme yapılan annelerin büyük bir çoğunluğu, evliliğin ardından yerine getirilmesi gereken en önemli yaşam pratiği olarak anneliği tercih etmiş ya da annelik deneyimini yaşamak durumunda kalmıştır. Örneğin 18 yaşında evlenen F.C. (30), anneliğin kendi tercihi olmadığını, evlendiğinde yaşının çok küçük olduğunu, anneliğe hazır hissetmediğini ancak eşinin talebiyle hamile kaldığını ifade etmiştir. İlkokul eğitimi görmüş A.K.(58), ailenin ilk gelini olduğunu, kayınvalidesinin torun sahibi olma arzusuyla kendi üzerinde bir baskı kurduğunu ve çocuk sahibi olmazsa değer ve kabul görmeyeceği endişesiyle çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere kadının neden evlenmediğini yahut çocuk sahibi olmadığını sorgulayan toplum, bununla

birlikte “Anne olmaya hazır mısınız?”, “Kendini anneliğe uygun görüyor musun?”, “Neden bir çocuk sahibi oluyorsun?” gibi sorgulamalarda bulunmamaktadır. “Kadınların üreme ve çocuk doğurmaya ilişkin beklentileri ve deneyimleri, başkalarıyla olan etkileşimler yoluyla oluşmakta ve “otoriter bilginin” hâkim biçimlerine istinaden şekillenmektedir” (Jordan 1997’den aktaran Miller, 2010: 55). Bu durumda anne olmanın biyolojik bir olay olmanın çok ötesinde kültürel anlamlandırmalarla inşa edilen kolektif bir süreç olduğu söylenebilir. Toplum, aile ve kültür kadının kimliğini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda görüşmede sorulan sorulardan biri olan “Anne olma kararı size mi aitti, yoksa toplum, çevre, aile baskısıyla mı anne oldunuz ?” sorusuna 20 yıllık evli, yükseköğrenim görmüş F. K. (38), “*Anne olma kararı bana ait değildi... Çevre olabilir evet...*” cevabını vermiştir. Kadının rollerini onlardan çok daha önce belirleyen bu etkenler, üremeye ilişkin davranış ve pratiklerin de belirleyicisi konumundadır. Toplum kadının nasıl bir anne olması gerektiğini daha o anne olmadan belirlemekte ve onu tahakküm altına sokmaktadır. Buna göre annelik kimliği yüceltilerek çocuk sahibi olmak hayatın amacına indirgenmekte, kadınların varlık nedeni ve birincil işlevi haline gelmektedir (Delaney, 2017: 81). Biyolojik bir nitelik olan doğurganlık, toplumsal bir statüye ve unvana dönüşmektedir.

Kadının çocuk doğurması gerekliliği toplumda “otoriter bir bilgi” haline gelmekte, kadın yalnızca ‘annelik’ kimliğiyle sosyal olarak tasvip edilir hale gelmektedir (Miller, 2010: 55). Bu bilginin asırlardır tasvip edilerek süregelmesi onu pekiştirmiş ve artık herkesçe kabul edilen bir yaşam pratiği halini almıştır. Miller (2010: 57), toplumdaki otoriter bilginin sunumlarının ve belirleyici etkenlerinin değişiklik gösterdiğini ancak her durumda kadınların bedenlerinin bir toplum ve çocuk doğurma etrafındaki pratikler içinde görülme biçimleriyle ilgili olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere, kadının eğitilmiş ya da eğitimsiz olması, erken yaşta ya da geç evlenmesi, ev hanımı ya da meslek sahibi olması anne olmasını geciktirse dahi, neticeyi değiştirmemektedir. Toplum, kadından her şart altında anne olmasını beklemektedir. Evlenen kadın er ya da geç çocuk doğurmalıdır çünkü annelik kadınlığın anlamlandırılmasında en önemli etkenlerden biridir. Toplumun bu bakış

açısı kadının, annelik aracılığıyla bedenine, mahremiyetine ve kimliğine müdahaleci bir ‘dâhil’ olmayı gerekli kılmaktadır.

1.2. Bir zorunluluk olarak annelik

Görüşmede yöneltilen “Anne olmayı tercih etmeseydiniz (çocukları sevmemek, sorumluluk altına girmemek, anneliğe hazır hissetmemek) toplum tarafından eleştiriye maruz kalır mıydınız?” sorusuna annelerin cevabı oldukça dikkat çekici olmuştur. H. A. B. (34), bu soruya “*Annelik bizim toplumda bir tercih değil, herkesin yaşaması gereken bir zorunluluk. “Anne bile olamamışsın, kadın mısın sen!” düşüncesi hâkim. “Dünyanın en güzel duygusundan mahrumsun bir kere, eksiksin” derlerdi*” şeklinde yanıt vermiştir. Anne olmak toplumda kadının benliğinin sunumu için önemli bir araçtır. Toplum, anne olan kadını artık “eksiksiz” bir şekilde görevlerini yerine getirmiş saymaktadır. Aynı soruya A.S. (30), “*Nasıl çocuk istemezsin?”; “Çocuk sevilmmez mi?”, “E neden evlendin?” gibi eleştiriler gelirdi, en sonunda da kısır olduğumu düşünürlerdi. Zaten evlendikten 5 yıl sonra çocuk sahibi olduğum için herkes çocuğumuz olmaz artık sanmış*” cevabını vermiştir. Bir diğer anne N.P. (32) ise, “*5 yıl çocuk istemedik ve herkes arkamızdan kısır bunlar demiş*” ifadelerini kullanmıştır. Toplumun her şart altında kadını rahatlıkla eleştirebileceği ve tenkit edebileceğine dair bir cevap da A.Ö. (32)’den gelmiştir; “*Anne olmamak benim tercihim dahi olsa başta kesin çocuğumun olmadığını sanıp bana üzülürlerdi. Kısır ve yetersiz bir kişi olarak görülürdüm. Kendi isteğim olduğunu ifade ettiğimde “E o zaman neden evlendin?”, “Çocuk evin neşesidir”, “Bekarlıkta yeterince heyecan yaşadınız yeter”, “Eşin seni aldattır bak”, “Anne olmaya hazır olmayacak ne var?”, “Doğur kendi kendine büyür” derlerdi, çocuk istemediğim için marjinal ve hatta bencil, rahatına düşkün biri olarak adlandırılacağıma eminim.*” Görüşmeler neticesinde şu ortaya net bir şekilde çıkmıştır ki; toplum, çocuğu olmayan kadını biyolojik olarak yetersiz olduğu için çocuk sahibi olmuyor diye nitelendirmektedir. Aksi halde bir kadının çocuk sevmemesi, anne olmak istememesi, bu sorumluluğun altına girmek istememesi ve hatta kendisinin iyi bir anne olmayacağını düşünmesi imkânsız.

Bu bağlamda toplumun annelik kimliğine atfettiği anlamları değerlendiren Badinter’e göre (2017: 126), “çocuk sahibi olmak için her şeyi yapanlar ile bunu

reddedenler aynı derecede suçlu durumdadırlar. Çünkü birincilere erdemli olanı yapmaları emredilmekte, ikincilere ise kadınlık görevini yerine getirmeyen egoistler ya da özürülüler olarak bakılmaktadır. Her iki durumda da kadınlar toplum tarafından kınanmaktadır.” Toplum kadının sorumluluk sahibi, çocuğuna yetebilen, ilgili bir anne olup olmamasıyla ilgilenmemekte kadının çocuk doğurup doğurmamasına odaklanarak kadının kendi kimliğini ancak annelik rolü aracılığıyla gerçekleştirmesini beklemektedir. Buna göre çocuklu olmak sorgulanmazken, çocuksuzluk bir tercih olarak görülmeyerek toplum tarafından kabul görmemektedir. Bir anneye neden anne olduğunu; anneliğin gerektirdiği olgunluktan ve sorumluluk duygusundan nasibini alıp almadığını sormak (ve ondan geçerli nedenler istemek) kimsenin aklına bile gelmezken çocuksuz insanlardan sürekli bunun gerekçelerini açıklamaları istenmektedir (Badinter, 2017: 20).

Anneliğin bir hak olduğu kadar bunu reddetmenin de bir hak olduğu maalesef gözlerden kaçmaktadır. Çocuk kadının yapıp yapabileceği en mükemmel eseridir; ancak bu eserle birlikte kimliğin anlam bulacağı kanısı hâkimdir. Üniversite eğitimi görmüş, öğretmen olan ancak çocukları doğduktan sonra çalışmayı reddeden iki çocuklu annelerden N. K. (47) “*Bir an önce doğur, ilerde yalnız kalırsın, yaşlanınca sana kim bakacak derlerdi. Toplumda çocuk istemediğinde kısır olduğunu sanırlar ancak ilk çocuğu yaparsın bu sefer ikinci ne zaman derler*” ifadelerini kullanarak kadının annelik dürtüsünün nasıl toplumsal bir bilinçaltı olarak işlev kazandığını resmetmektedir. Toplum nezdinde annelik bir nevi soyunu devam ettirme ve geleceğe yatırım şeklinde görülmektedir. Çocuk, yaşlılığında yalnız kalmamanın, hasta olunca bakılmanın ve çok daha vahimi evliliği ayakta tutan, olmazsa olmaz etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle kadının doğurmayı tercih etmemesi, eşi tarafından aldatılmasının gerekçesi olarak dahi görülebilmektedir. Delaney (2017: 45), burada değersizleştirilen ve itibarsızlaştırılanın çocuğun kendisinin ya da dünyaya çocuk getirmek olmadığını, sadece kadınların bu süreçte kültürel olarak oynadıkları düşünülen rol olduğunu savunmaktadır.

1.3. Toplumda çalışan ve çalışmayan anne algısı

Kadının annelik kimliğini biçimlendirmesine aracılık eden bir diğer konu ise annenin çalışıp çalışmaması konusudur. Toplum kadını bu konumda da ya çalışmayı

reddetmek, ya çalışmaya devam etmek, ya da bu konuyu müzakere etmek durumunda bırakılmaktadır. 16. yüzyılda Fransa’da terzi mesleğinin erkeklerin tekelinde olması, kadınların yalnızca yamalık etmekle yetinmesi ve mesleğin inceliklerinin öğretilmemesi, annelik kimliğinin asırlar öncesinden anlamlandırılmaya çalışıldığına çarpıcı bir örnektir. “Kendi parasını kazanan kadının yarattığı korku-az çocuk doğurur gerekçesiyle- terzi kadınların durumunda zar zor da olsa ebediyen yamak olarak kalacakları hayaliyle dengelenmiştir” (Pellegrin, 2008: 103). Aradan asırlar geçmesine rağmen toplumun kadının kimliğine dair dayatmalarının değişiklik göstermediği görülmektedir. Görüştüğümüz annelerden ilkokul mezunu iki çocuk annesi P. S. (36), “Sizce toplumun gözünde mesleğini bırakmış anne mi daha iyidir yoksa hala çalışmaya devam eden bir anne mi?” sorusuna, “*Ben işe başladığımda iki çocuğum da doğmuştu. Kayınvalidem, komşularım, arkadaşlarım; “Kocanın kazandığı neyine yetmiyor, bu çocuklara kim bakacak, sefil mi olsunlar evde sen gidince” diyorlardı. Beni bu yüzden oldukça fazla eleştirdi, hatta çalışmama karşı çıktılar. Ben para kazanmaya başlayınca herkes birer birer işe girmeye eline ekmek almaya başladı*” şeklinde yanıt vermiştir. Yine çocukları doğup büyüdükten sonra eğitimine devam edip meslek sahibi olup çalışmaya başlayan anne F. K. (38), “*Yakın çevre bırak işi otur evde çocuğunu büyüt der ama hem işini hem evini götürebilen kadınlara daha çok saygı duyarlar. Kesinlikle çalışmaya devam eden anne*” cevabını vermektedir. Çocuğu doğduktan sonra iş hayatına iki yıl ara veren N. P. (32), “*Toplumun gözünde çok iyi bir anneyim çünkü benim artık çocuğum var ilk önceliğim annelik. Kariyeri, işi-gücü ikinci plana atıp anneliğe öncelik vereceksin diyor herkes. İki yıl ücretsiz izin aldığım, maaşımdan vazgeçip, evde çocuğumla kaldığım için onların gözünde övgüye değer bir anneyim*” demektedir. Bu doğrultuda İnceoğlu ve Kar (2010: 45) ise, toplumda kadının vasıflarının ‘nesne’ konumuna indirgenerek oluşturulduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre, “kadınlar başkaları için var olan kişilerdir. Kendileri adeta yoktur; onların çocukları, eşleri, anne babaları her zaman kendilerinden önce gelmektedir. Bir anne ve eş olarak yükümlülükleri onları “diğerleri için var olan” haline getirmektedir”. Görüşülen annelerin cevapları da bu görüşü destekler nitelikte olmuştur. Çocuğu olduktan sonra da çalışmak durumunda kalan annelerden Ö.T. (29), “*Evde oturan anneyi takdir ederler, ne fedakâr, parayı tepti çocuğu için derlerdi.*” diyor. Çocuğu olsa dahi ev hanımlığını düşünmeyen, “*Ben çalışarak mutluym, ben mutluyşam*

çocuğum da mutlu” diye düşünen akademisyen B. Ö. (34) yukarıdaki soru karşısında toplumu; “Türk kadını fedakârdır, özverilidir, oh çok iyi yaptın, iyi ki sen baktın derlerdi” şeklinde nitelendirmektedir. Bu bağlamda kendi bireysel hedef ve arzularından vazgeçip, kendini evine, işine ve ailesine adayan kadının toplum tarafından takdir topladığı görülmektedir. Annelerden A. Ö. (32) bu hususta çok dikkat çekici bir noktaya değinerek toplum eleştirisinde bulunmaktadır; “Toplum kesinlikle kendini çocuğuna adayan anneyi takdir eder. Yarın öbür gün bu çocuğun babasına bir şey olabilir, bunlar boşanabilir, bak ne güzel kadın kendi ayakları üstünde durmuş, çocuğunu kimseye muhtaç etmemiş demezler. Direkt kadını çalıştığı için suçlarlar.” Buna göre kadının kimliğinin, ancak toplum tarafından çizilmiş annelik çerçevesi içerisinde anlam kazandığı söylenebilir. Başat olarak annelik kimliğine göre tanımlanan kadının da eşi gibi kendisini gerçekleştirebileceği bir alanın olduğu, iş hayatında var olabileceği, topluma, ülkesine ve çocuklarına bu şekilde de fayda sağlayabileceği fikri geri planda durmaktadır.

1.4. Kadına ilişkin denetim ve kontrol pratikleri

Annelik kavramı, kadını denetlemenin ve kontrol altına almanın ‘doğa’laştırılarak meşru bir zemine oturtulduğu gizli bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Kadın, ‘doğasına uygun’ olarak adeta varlığını ‘evlilik’ yoluyla kanıtlamak ‘annelik’ aracılığıyla da tamamlamak üzerine temellendirilmiş bir yaşam formuna mahkûm edilmektedir. Kadınlar, evlilik ve annelik normlarına uymamaları halinde toplumsal yaşamın marjinalleştirilen ‘öteki’leri olarak değerlendirileceklerinin de farkındadırlar. Nitekim toplumsallaşma bağlamında, kadınlara bu anlamların dayatılması, kadınların da bunları isterlerse kabul edip etmemeleri gibi basit bir durum söz konusu değildir. Kadınların bir özne olarak varlığı “kültürel değerlerle yüklü olduğundan” (Coward, 1989: 73) kendi imgesi hakkındaki duyguları da bu değerlerle çakışmakta ve kadın kendini kendi gözünden görme yetisini kaybederek toplumsalın biçimlendiriciliğine bırakmaktadır.

Özellikle evlilik gerçekleşikten sonra kadının kendini ispatlamasının en ivedi aracı olarak sunulan ‘anne olmak’ karşısında kadın, kasıtlı anlamda ‘anne olmamak’ gibi bir seçeneğinin olmadığını düşünmemektedir. Buna göre araştırma bağlamında görüşülen 19 anneye, anne olma kararının kendilerine ait olup olmadığı sorulduğunda,

çoğunluğunun anne olmayı kendilerinin istediği görülmektedir. Ne var ki eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak anne olma kararının altında yatan etkenlerin daha bireyselleştiği görülmektedir. Buradaki farklılaşma kadının eğitim gördüğü sürenin uzaması sebebiyle anne olma kararının ertelenmesi karşısında toplumun daha inisiyatifli yaklaşması ya da eğitim seviyesi yükselen kadının yaşamdaki amaç ve önceliklerinin çeşitlenmesi ve toplumsal dayatmalar karşısında daha bilinçli hale gelmesiyle ilişkili olabilir. Ancak burada annelik kararının kendisine ait olduğunu söyleyen annelerin aynı zamanda çocukları olmamaları halinde toplum tarafından eleştirilme korkusu yaşamaları, annelik kararının bireyselliğini ve özerkliğini tehlikeye düşürmektedir. Nitekim kendilerine sorulan “anne olmamayı tercih etseydiniz toplum tarafından eleştirilir miydiniz?” sorusu karşısında kadınların, *“kesinlikle benim ya da eşimin kısır olduğunu düşünürlerdi; nasıl çocuk istemezsin, e neden evlendin?... çocuksuz olur mu?...hadi artık... gibi zorlamalara maruz kalırdım”, “kısır ve yetersiz bir kadın olarak görülürdüm; anne olmamayı kendi isteğim olarak ifade ettiğimde e o zaman neden evlendin?, çocuk evin neşesidir, bekarlıkta yeterince heyecan yaşadınız yeter, eşin seni aldatır bak, anne olmaya hazır olmayacak ne var derlerdi ve çocuk istemediğim için marjinal hatta bencil ve rahatına düşkün biri olarak adlandırılacağıma eminim”, “bir an önce doğur yoksa ileride yalnız kalırsın”, “çocuğum olmasaydı eşimin ailesi kim bilir bana neler ederdi”* şeklinde cevaplar vermeleri, annelik kararını kendilerinin vermelerinin arkasındaki dışsal denetimin içsel denetime dönüştüğünün bir göstergesi olarak okunabilir. Burada anne olmayı istememeye karşı eleştirel bir tavır geliştiremeyen kadınların, anneliği, kendi varlığını ve evliliğini ispatlamak adına içselleştirdikleri söylenebilir. Yanı sıra görüşülen kadınlardan anne olma kararı kendilerine ait olmayan kadınların ise, “kayınvalide” ya da “koca” tarafından yaptırıma maruz kalarak anne olmaları, kendi bedeni üzerinde denetimi olmamasının göstergesi olarak okunabilir.

Evlenmeden önce herhangi birinin/erkeğin sahip olmadığı ve bu nedenle her türlü gözetlenmeye açık kadınlık konumundan ancak evlenerek kurtulan kadın için çocuk sahibi olmak da cinsel anlamda arınarak kutsal bir statüye ulaşmayı garantilemektedir. Kadının çocuk doğurana kadar kendisini değersiz, eksik ve yarım hissetmesi bu nedendir (Oral, 1985: 12). Bu bağlamda görüşülen kadınlardan

A.K.(58) da, çocuk sahibi olmadan değer görmeyeceğini ifade ederek bu savı desteklemektedir: “*Çocuğum olmasaydı eşimin ailesi tarafından değer göreceğimi düşünmüyorum. Hatta şu örneği verebilirim. Kayınvalidemle elim köye gitmişler. Bir meyve ağacının altına geldiklerinde elim bu ağaçta meyve yok gidelim demiş. Kayınvalidem de ‘meyvesiz ağacın dibine varılmaz’ diyerek elimin çocuğunun olmamasına ve çocuğu olmadan ona değer vermeyeceğine gönderme yapmış.*”

Bununla birlikte kadının anne olduktan sonra müdahalelerin ve denetlemelerin alanı daha da genişlemekte ve kadının durumu ‘anneliği’ üzerinden kontrol eden söylemlerle kuvvetlendirilmektedir. Bu söylemler “yeterli” annelik sorunu üzerinde yoğunlaşarak çocuğun yeterli beslenip beslenmediği, fiziksel bakımı ve hatta karakter gelişimi annelerden sorulmaktadır. Buna göre anne-çocuk ilişkisi için “bir dizi yardım ve öğüt” sunularak bu ilişki aracılığıyla toplumsal denetim evlerimize kadar girme meşruiyetini kazanmaktadır. Böylece anne-çocuk ilişkisi “evin dikkatle incelenmesinin” aracı haline gelmektedir (Coward, 1989: 107). Bu bağlamda görüşmelerden elde edilen sonuçlara baktığımızda çoğu kadının çocukları üzerinden benzer müdahalelere uğradığı görülmektedir. Özellikle erken yaşta evlenen ve eşinin ailesiyle bir müddet yaşamak zorunda kalan F.C. (30), “*Annelik sürecinde evde eşimin dedesi vardı ve o sürekli kendi döneminden örnekler vererek beni rencide ederdi. Eski kadınlar hem iş yapar, hem de çocuğunu doğururdu, dokuz ay boyunca iş yapardı diye beni kendi dönemiyle karşılaştırırdı*” ifadeleriyle annelik sürecinde çok fazla müdahaleye maruz kaldığını belirtmektedir. Bununla birlikte görüşülen kadınların, çocukları aracılığıyla müdahale edilmedik en ufak bir alanı bile kalmadığı görülmektedir. Demografik ve eğitim seviyeleri fark etmeksizin görüşme yapılan kadınların çoğunun annelik konusundaki müdahalelere ilişkin “*bebek uzun uyuyorsa burnunu sık ve uyandır, emzir...*”, “*karnın çok küçük, civciv mi doğuracaksın?...*”, “*eşimin ailesi yüzünden çocuklarımı serbest büyütmedim, ben farklı şeyler uygulamaya çalıştım onlar farklı şeyler uygulamaya çalıştı...*”, “*hamileliğimden itibaren özellikle kayınvalidem tarafından çok müdahaleye uğradım yedirme, içirme, bakma anlamında...*” şeklindeki ifadeleri de bu savı kanıtlar niteliktedir.

Bunun yanı sıra annelik konusunda herkesin her şeyi söyleme hakkı bulunduğunu söyleyen A.S. (28), “*Her zaman müdahale mevcut; parktaki kadın,*

akraba, eş, dost. Şeker çikolata vermediğimde “e şimdi yemeyecek de ne zaman yiyecek”, “bu kadar üzerine titreme” gibi eleştiriler alıyorum” ve aynı doğrultuda müdahaleyle karşılan bir diğer anne olan Ö.T.(28), *“Doğum yaptığımda senin sütün çocuğa yaramıyor dediler. Kendimi çok yetersiz, bebeğini bile besleyemeyen bir anne gibi hissettim, hala da müdahaleler oluyor”* ifadeleriyle annelik söz konusu olduğunda yapılan müdahalelerin sınırsız olduğunu dile getirmektedir. Annelik söz konusu olduğunda müdahale ve baskı, kadının üzerinde olurken çocuğun biyolojik olarak sahipliği noktasında babanın oynadığı rol göz ardı edilmektedir. Görüşülen annelerden H.A.(34)’nın, *“Parkta babalar rahat, çünkü kimse onlara bir şey diyemiyor ama anneyi eksik hissettirme isteği hep var”* şeklindeki gözlemleri, kadının annelik kimliği aracılığıyla üzerinde oluşturulan baskıyı destekler niteliktedir.

Bunun yanı sıra görüşmeler sırasında ortaya çıkan bir diğer önemli ve beklenmedik sonuç ise, orta yaş üzeri ve eğitim düzeyi alt kademelerdeki kadınların çoğunluğunun, -kişisel olarak tanındığı ve görüşme sırasında annelikleri üzerine sorulan diğer sorulara verdikleri yanıtların aksi yönde anlamlar içermesi nedeniyle- *“hamilelik ve annelik sürecinde herhangi bir müdahaleye maruz kalmadıkları”* şeklinde yanıtlar vermeleri, dışarıdan gelen talimatları müdahale olarak algılamadıklarını göstermektedir. Bu kadınlar, çocuk yetiştirme konusunda müdahale olmadığını söylerken diğer taraftan başka sorular yanıtlanırken *“eşinin ailesi ya da çevre”* tarafından çocuğuyla ilgili eleştiri aldığını ifade etmekte fakat bu eleştiri ve müdahaleyi bir baskı ve denetim aracı olarak anlamlandıramamaktadır. Buna göre, özellikle geleneksel kültürde yetişmiş kadın için, anneliği üzerinden uygulanan baskı ve müdahalenin sorgulanmadan kabul edildiği ve kadının özellikle anne olduğunda üzerinde oluşan çevresel yaptırımlara karşı farkındalık geliştiremediği görülmektedir. Nihayetinde “yeterli” annelik gibi bir ideoloji oluşturularak anne olarak kadınlar üzerine bir takım yaptırımlar uygulandığı söylenebilir. Çocuğun fiziksel ya da psikolojik bakımı söz konusu olduğunda annenin başarısızlığı bir müdahale ve eleştiri aracı haline gelmektedir. Kadınların bu soruşturmalara direnebilmek için gerekli olan kişisel özerklikleri, ise ‘aile’nin bekası adına göz ardı edilmektedir.

1.5. Anne olanın diğer anneler üzerindeki tahakkümü

Diğer taraftan anne olarak deneyim kazanan kadınların zamansal olarak kendinden sonra anne olmuş olan kadınlar üzerinde aynı iktidarı kurmaya çalıştıkları görülmektedir. “Çocuğun temel bakımı” adı altında yapılan bu müdahaleler kadınlar arasındaki egemenlik ilişkilerini de kurar niteliktedir. “Çocuk bakımı” deneyimi ne kadar fazla ise o kadar söz sahibi olunacağını önceleyen bir norma dayanarak, “kadınlar arasındaki egemenlik ilişkilerinin kurulabilmesi için bir ön koşul niteliğindedir” (Özbay, 2011: 138). Bu bağlamda “Siz de deneyimli bir anne olarak diğer annelere müdahalede bulunuyor musunuz?” sorusunu yönelttiğimiz kadınlardan çoğunun “*çevremde gördüğüm kadarıyla köylerden gelmiş olan annelere eğitim olarak destek olmaya çalıştım; bazı şeylerden geri kaldıkları için bildiğim kadarıyla yardımcı olmaya çalıştım*”, “*ister istemez müdahalede bulunuyorsun*”, “*tavsiye niteliğinde müdahalelerde bulundum*”, “*çocuğun temizliğinde, ilgisinde, yemesinde, gezdirmesinde yani yapamadığı konularda müdahalede bulundum*” şeklinde cevaplar vererek söz konusu egemenlik ilişkisini kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Görüşme yapılan kadınlardan özellikle genç anne olanlar ise kendisine müdahale edilmesinin üzerinde yarattığı baskıdan rahatsız olarak “*sormadıkları sürece bir şey dememeye çalışıyorum çünkü sinir bozucu olduğunu düşünüyorum*”, “*bana müdahale edildiğinde çok rahatsız olduğum için kimseyi eleştirmiyorum*”, “*müdahale etmek saçma çünkü ben de kimseyi dinlememiştim*”, “*eğer bizim de başımızdan geçmiş bir şeyse tavsiyede bulunuyorum ancak çoğunlukla kendimi tutuyorum*” şeklindeki cevaplarından hareketle diğer annelere karşı pasif kaldıklarını dile getirmektedirler.

Kadınların çoğu anneliği hakkındaki kültürel talimatlara karşı çıkma gibi bir haklarının olmadığını düşünmektedirler. Bu doğrultuda anne olmayı istememek bu kültürel talimatların başında gelmektedir. Kadının kendini gerçekleştirmesinin ve kabul ettirmesinin ön koşulu olan annelik mutlaka deneyimlenmesi gerekmektedir; anne olmayı bilinçli olarak istemeyen kadınlar ise ötekileştirilerek varlığı yadsınmaktadır. Bu kapsamda “çocukları sevmemek, anneliğe hazır olmamak ya da sorumluluk almamak gibi gerekçelerle anne olmayı istemediklerinde toplum tarafından eleştirilir miydiniz?” sorusu karşısında görüşme yapılan kadınların hepsi de “anne olmayı istememek” gibi bir seçeneklerinin olmadıklarını ve böyle düşünseler

bile toplum tarafından çok fazla eleştiri alacaklarını söylemektedirler. Buna göre annelik kimliğinin eş/anne rolüne hapsedilen kadınlar için hayat kurtaran bir zorunluluk olarak değerlendirildiği ve anne olmayı istememeyi anlamsız buldukları görülmektedir. Görüşme yapılan kadınlardan elde edilen “Çocuğu olmuyor şunun diye eleştirirlerdi. Bir çocuğu olsa onunla daha iyi vakit geçirir derlerdi. Ayrıca anne olmamayı bilinçli bir olarak isteyen bir kadın olamaz, bir çocuk evin neşesi, ışığı. Kadının anne olmayı istememesi kabul edilebilir bir şey değil bence. Benim çocuğum olmasaydı eşimin ailesi kim bilir bana neler derdi”, “Çocuk istemesek arkamızdan kısır bunlar derler”, “Anne olmaya hazır fakat sağlık sorunlarından dolayı anne olmuyorsa kabul edilebilir ama kendi isteğiyle anne olmuyorsa toplum mutlaka eleştirirdi”, “Annelik bizim toplumda bir tercih değil, bir zorunluluk. ‘Anne bile olamamışsın, kadın mısın sen!’ düşüncesi hâkim. ‘Dünyanın en güzel duygusundan mahrumsun bir kere, eksiksin’ derlerdi”, şeklindeki cevaplar da bu savı kanıtlar niteliktedir. Nitekim ataerkil kültürde çocuk, kadına somut bir özerklik kazandırdığı için önceden yetkin bir birey sayılmayan kadın, ancak ana olduktan sonra bu niteliğine kavuşmaktadır; çocuk onun yaşama sevinci, varlığını doğrulamasıdır. Kadın, cinsel ve toplumsal açıdan çocuk aracılığıyla kendini gerçekleştirmektedir (Beauvoir, 2010: 126).

Beauvoir’e göre ise, kadının annelik/gebelik dönemine ilişkin “tarif edilemez” duygular yaşaması toplumda daha önceden yer aldığı konumun çelişkisini ortaya koymaktadır. İşte bu nedenle pek çok kadın gebeliklerinde harika bir “dinginlik” bulmaktadırlar. Bu yanılsamalı dinginlik aracılığıyla kendilerini doğrulanmış hissetmektedirler; “öteden beri vücutlarını gözlemek, yoklamak hoşlarına gitmiştir; ama toplumsal görevlerinden ötürü, onunla şöyle sere serpe ilgilenememişlerdir; şimdiyse haklarıdır bu: kendileri için yaptıkları şeyler çocuğa da yaramaktadır” (2010: 134). Şimdi artık hiç kimse kadından iş gücü istememektedir; dünyanın geri kalanı ile ilgilenmek zorunda değillerdir; bir rahme sahip olduğu için anlam kazanan bedeninde çocuğuyla ilgilenmesi tek görevidir: “diledikleri gibi yaşayabilirler, tatilindedirler ne de olsa. Varoluşlarının nedeni oradadır, karınlarındadır ve onlara tam bir doluluk izlenimi vermektedir. Şimdi artık cinsel bir araç, bir hizmetçi değildir; insan türünü canlandırmaktadır, bir yaşam ve sonsuzluk vaadidir, çevresi kendisini

saymaktadır, gelip geçici hevesleri bile kutsallaşmıştır; bu nedenle “aşırma” talepleri hemen yerine getirilmelidir” (Beauvoir, 2010: 135). Buna göre kadının annelik kimliğine karşı duyduğu özlem felsefi bir zeminde tartışmaya açıldığında kadınlığın toplum tarafından yeniden üretiminde yadsınan varlığının yeniden olumlanması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Kadınlığa özgü biyolojik bir yeti olan annelik, toplumun dayatmaları, biçtiği roller ve verdiği görevler ile birlikte kadın kimliğinin yeniden üretildiği bir ideoloji haline almıştır. Toplum, her yeni anneyle ve dünyaya gelen her yeni çocukla beraber bu ideolojik tahakkümünü yeniden ve yeniden üreterek asırlardır bunu sürdürmektedir. Kadının bireysel varlığını, kimliğini ve arzularını yok eden bu ideoloji, bu şekilde anneliğin kamusal bir hal almasını da sağlamıştır. Annelik herkesi ilgilendiren, herkesin üzerine kafa yorup fikir beyan edebileceği bir mecra haline gelmiştir. Çoğunlukla ataerkil kodlarla üretilen bu ideolojinin bir eleştirisi olarak sunulan çalışmada, on dokuz anne ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak kendilerine içinde buldukları durumu sorgulamak suretiyle, toplum karşısında onların annelik deneyimlerine dair sorular yöneltilmiştir. Kendilerinden alınan cevaplar, “Kadının Annelik Kimliğini Anlamlandırma Biçimleri” ve “Kadına İlişkin Denetim ve Kontrol Pratikleri” başlıkları altında kategorize edilerek tematik bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda annelerin eğitim düzeyi, yaş farkı, çalışıp çalışmamaları ya da meslek ayrımı olmaksızın toplum tarafından birçok noktada müdahaleye uğradığını net bir şekilde ortaya koymak mümkündür. Gerek en yakın aile eşrafından, gerekse hiç tanımadıkları kişiler tarafından anneliklerinin sorgulandığı ve neticesinde de çeşitli müdahalelerde bulunduğu neticesine varılmıştır. Orta yaş ve üzerindeki annelerin ise bu durumu içselleştirdikleri, müdahaleyi en sıradan durumlardan biri olarak gördükleri ve mevcut durumu ancak görüşme esnasında sorgulayabildikleri sonucu çıkmıştır.

Verilen yanıtlar doğrultusunda, hiçbir annenin çocuk dünyaya getirmeyi istememesi gibi bir seçeneğin bile olmadığını ifade etmeleri dikkat çekmiştir. Anneler, ileri düzeyde eğitim görmüş, yaşı itibarıyla rüştünü ispatlamış ve kariyerinde kendini gerçekleştirmiş dahi olsa, toplumun kendilerinde çocuk doğurmamak gibi yaşamsal bir hakkı görmeyeceği kanısında. Toplumda, çocuk istemeyen bir kadının macera

peşinde koştığı, kocası tarafından terk edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı, yuvasının yıkılmasından sorumlu tutulacağı ve en yüksek ihtimalle de biyolojik olarak annelik için “yetersiz” olduğu görüşü hâkim. Tüm bu olasılıklar dışında bir kadının anneliği reddetmesi toplum tarafından kabul edilebilir bir şey değil iken, annelerden gelen yanıtlar neticesinde, toplumun, kadının kimliğini annelikle özdeşleştirdiği gerçeği görülmekte. Anne olmadığı/olamadığı durumda kadının “eksik”, “yetersiz”, “beceriksiz” gibi olumsuz nitelendirmelere maruz kaldığı kanısına varılmıştır. Görüşme yapılan annelerden en eğitilmiş ve kariyer sahibi annelerin dahi, evlendikten hemen sonra olmasa dahi, birkaç yıl sonra çocuk sahibi oldukları görülmüştür. Sosyo-kültürel anlamda oldukça iyi bir konumda da olsa, iş yaşamındaki yetenekleri ve başarılarıyla kendini ispatlamış da olsa, kadın, annelik “mertebesi”ne var(a)madığı sürece biyolojik, daha önemlisi toplumsal açıdan kendi kimliğini bulmuş sayılmaz. Görüşme esnasında annelerden çoğunun çocuk sahibi olmanın kendi tercihleri olduğunu söylemelerine rağmen, bunu reddettikleri takdirde gelebilecek eleştirileri ifade ettiklerinde, annelik fikrinin kültürel ve toplumsal tahakkümün gölgesinde kalmış bir tercih olduğu görülmekte. Anne olma kararının yakın akraba, çevre ve toplumun dayatması sonucunda verildiğini ifade eden annelerin kırsal kesimde yaşayan, eğitim düzeyi düşük ve orta yaş kadınlar oldukları tespit edilmiştir.

Kadının kendini gerçekleştirdiği, kimliğinin önemli bir parçasını ve yaşamının çoğunu adadığı mesleğini icra etme konusu ise, yine toplum tarafından annelik kimliğiyle bağdaştırılmakta ve annelik görevini ihmale sebebiyet vereceği görüşüne götürmekte. Yapılan görüşmeler, hemen hemen tüm kadınların işini bırakıp ya da ara verip zamanını evine ve çocuğuna aitmiş gibi geçirdiğinde toplum nezdinde “çok daha iyi anne” sayılacağı kanısında. Çocuğu için eğitimini, emeklerini, maaşını hiçe saymış kadın artık mükemmelliğe kavuşmuştur. Bu takdire şayan kararı neticesinde “cefakâr, vefakâr, tokgözlü” gibi olumlu nitelendirmelerle de desteklenmiş ve tasvip edilmiştir. Çocuk doğurduğunda işinden ayrılması gerektiğini düşünmeyen ve işini icra etmeye devam eden, işindeki başarısının onu mutlu ettiğini ve mutlu bir annenin çocuğunun da mutlu olacağını düşünen ya da maddi koşullar neticesinde çalışmak zorunda kalan anneler ise toplumun gözünde “açgözlü, para düşkünü, bencil, sorumsuz” gibi nitelendirmelerle ötekileştirilmişlerdir. Netice itibarıyla, annelik kavramı hiçbir zaman

kadının özerk alanı olamamış, kamuya mal olmuş, toplumun tahakkümlerinin esiri haline gelmiştir. Yererek ya da eleştirerek, onaylayarak ya da kınayarak, gıpta ederek ya da ayıplayarak, her şekilde annelik toplumun üzerinde söz söyleyebileceği bir ideoloji konumundadır.

KAYNAKÇA

- BADINTER, Elisabeth (2017). Kadınlık mı Annelik mi, (Çev. Ayşen Ekmekçi), 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BEAUVOİR, De Simone (2010). Kadın, İkinci Cins II: Evlilik Çağı, (Çev. Bertan Onaran), 8. Baskı, İstanbul: Payel Yayınevi.
- BEAUVOIR, De Simone (1993). Kadın, İkinci Cins I: Genç Kızlık Çağı, (Çev. Bertan Onaran), 7. Baskı, İstanbul: Payel Yayınevi.
- DELANEY, Carol (2017). Tohum ve Toprak, (Çev. Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora), 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DİREK, Zeynep (2017). Cinsel Farkın İnşası, İstanbul: Metis Yayınları.
- HOLMES, Caitlin (2006). *Born to Do It? The Social Construction Of Motherhood*, Simon Fraser University, Department of Women Studies, Unpublished Master Thesis, Canada.
- HORKHEIMER, Max; ADORNO, W. Theodor (2015). *Sosyolojik Açılımlar*, (Çev. Mehmet Sezai Durgun-Adnan Gümüş), Ankara: Bilgisu Yayıncılık.
- HORKHEIMER, Max (2005). *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İNCEOĞLU, Yasemin ve KAR Altan (2010). *Dişillik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni*, 1.Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- JOHNSON D. Deirdre ve SWANSON H. Debra (2003). “Invisible Mothers: A Content Analysis of Motherhood Ideologies and Myths in Magazines”. *Sex Roles*, Vol. 49, July, p. 21-33.
- MILLER, Tina (2010). *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler*, (Çev. Gül Tunçer), İstanbul: İletişim Yayınları.

PELLEGRİN, Nicole (2018). “Sıradan İnsanların Bedeni, Bedenin Sıradan Kullanımı”. *Bedenin Tarihi-1*, (Çev. Saadet Özen), İstanbul: YKY, s.83-122.

TÜRNÜKLÜ, Abbas (2000). “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: *Görüşme*”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Güz, Sayı: 24, s. 543-559.